

TERITORIJ I GRANICE KNINSKE ŽUPANIJE U SREDNJEM VIJEKU

FRANJO SMILJANIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 949.713»04/14« Knin
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1988-02-25

Autor nastoji utvrditi približno teritorij i granice Kninske županije u srednjem vijeku. Za cjelovitije rješavanje toga problema autor ukazuje na čitav niz kriterija koje treba imati u vidu kod određivanja granica i teritorija, budući da su pisani izvori o tome dosta oskudni. To su: nekadašnja antička teritorijalna podjela, podaci o internim potrebama stanovnika određene regije, nekadašnja turska i mletačka administrativna podjela.

Autor konstatira da su prirodne granice i nekadašnja antička teritorijalna podjela (teritorij municipiuma Magnum) bili presudni da se na području današnjih općina Drniš, Knin i Promina formira Kninska županija. Ujedno ističe da su se teritorij i granice Kninske županije mijenjali tijekom vremena. Tako za Nelipića teritorij županije širi se u pravcu sjever—jug. Razloge takvoga širenja treba tražiti ne samo u činjenici da su to pravci trgovačkih putova kojima se iz unutrašnjosti dolazilo na primorje i obrnuto, nego i u posljedici unutrašnje kolonijalizacije u kojoj važnu ulogu imaju Vlasi. Autor konstatira da je teritoriju županije u doba kralja Ludovika moglo pripadati i područje Vrličke župe i to upravo stoga što je Vrlika pripadala pod sudsku ingerenciju kninskoga stola.

Raspravlja se i o granicama Kninske biskupije, za koju se konstatira da nije zauzimala isto područje kao i teritorij Kninske županije. To je istaknuto zato što su mnogi autori (npr. Vj. Klaić, Brašnić, Farlati, Borman, Gunjača) isticali crkvene granice kao glavni kriterij pri određivanju ne samo Kninske nego i drugih županija. Zato autor naglašava da je za određivanje crkvenih granica bila bitna nekadašnja crkvena podjela, pri čemu misli na teritorij nekadašnje biskupije Ludrum. Autor raspravlja i o administrativnom uređenju teritorija Kninske županije. Prema pisanim izvorima 14. i 15. stoljeća županija je bila podijeljena na distrikte, premda o ranijoj administrativnoj podjeli nema podataka. Autor konstatira da je županija bila podijeljena na četiri distrikta: Campus Perli, Oprominje, Unašice i distrikt grada Knina. Takva administrativna podjela znači ujedno i raspadanje nekadašnjega jedinstvenog područja.

Kako definirati teritorij i odrediti granice Kninske županije u srednjem vijeku, složeno je pitanje. U našoj historiografiji jedne cjelovitije rasprave o tom problemu nije bilo, a pisci općih pregleda hrvatske povijesti ili pojedinih studija doticali su taj problem samo usput. Tako i jedan od prvih naših historioografa Ivan Lučić u djelu *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, prikazujući u osnovnim crtama povijest Dalmacije i Hrvatske od najstarijih vremena do početka XV. stoljeća, u

XII. poglavlju među nabrojanim županijama spominje i Kninsku županiju, koju smješta oko grada Knina.¹ Prikazujući crkvenu povijest Ilirika Farlati je u IV. knjizi posebnu pažnju posvetio povijesti Kninske biskupije, dajući u općim crtama granice Kninske biskupije, koja je na sjeveru graničila s Bosanskom biskupijom, na jugu sa Splitskom ili Trogirskom, dijelom i Skradinskom, na zapadu s Ninskom i Zadarskom,² te je ujedno omeđio u općim crtama i teritorij Kninske županije. G. A. Bomman je u knjizi koja obrađuje crkvenu i političku povijest Dalmacije, Hrvatske i Bosne, u drugom tomu spomenuo i Kninsku županiju, koju smješta oko Grahova, Glamoča, Unca i Zrmanje.³ Baveći se općenito pitanjem županija na području srednjovjekovne Hrvatske M. Brašnić za Kninsku županiju kaže da se nalazi oko grada Knina.⁴ U historijsko-geografskom atlasu koji je izradio V. Klaić određena je veličina i opseg županije,⁵ čiji bi teritorij približno odgovarao veličini i opsegu teritorija o kojemu govori u popularnoj knjižici *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, a to je područje kninskog kotara, koje je, prema Klaiću, obuhvaćalo Kninsko, Kosovo i Petrovo polje.⁶ U posebnoj raspravi, posvećenoj topografskoj ubikaciji županija koje spominje Konstantin Porfirogenet G. Alačević se dotakao i Kninske županije, koju je smjestio na položaj današnjeg sela Tinj u benkovačkoj općini.⁷ Zbog istovjetnosti naziva današnjega sela Tinj i srednjovjekovnoga naziva za Kninsku županiju i grad Knin, Alačević je smjestio Kninsku županiju na područje benkovačke općine. Među prvima koji su pobliže pokušali odrediti veličinu ne samo kninske i ostalih županija koje spominje Konstantin Porfirogenet, bio je S. Zlatović, ali ne na temelju izvorne građe nego više prema konfiguraciji tla. Za Kninsku županiju je rekao da zauzima: »... plodna polja, Kninsko i Petrovo, Lug do Strmice, Plavno do Zrmanje i široke ravnice između Krke i Čikole, te da na istoku graniči sa Psetskom, Cetinskom, od juga Sminjskom i Zagorskom, od zapada Bribirsko mi Podgorskom, a sa sjevera Krbavskom i Psetskom.«⁸ Tako je Zlatović prvi u cijelosti pokušao definirati teritorij županije. U prvoj knjizi *Povijest Hrvata* V. Klaić samo je usput spomenuo Kninsku župa-

¹ I. Lucius, *De regno Dalmatiae, Croatiae libri sex*, Vinobonae 1758, str. 47.

² D. Farlati, *Illyricum sacrum, IV, Venetiis* 1751—1819, str. 286.

³ G. A. Bomman, *Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna*, Venezia 1775, tom II, str. 66—67.

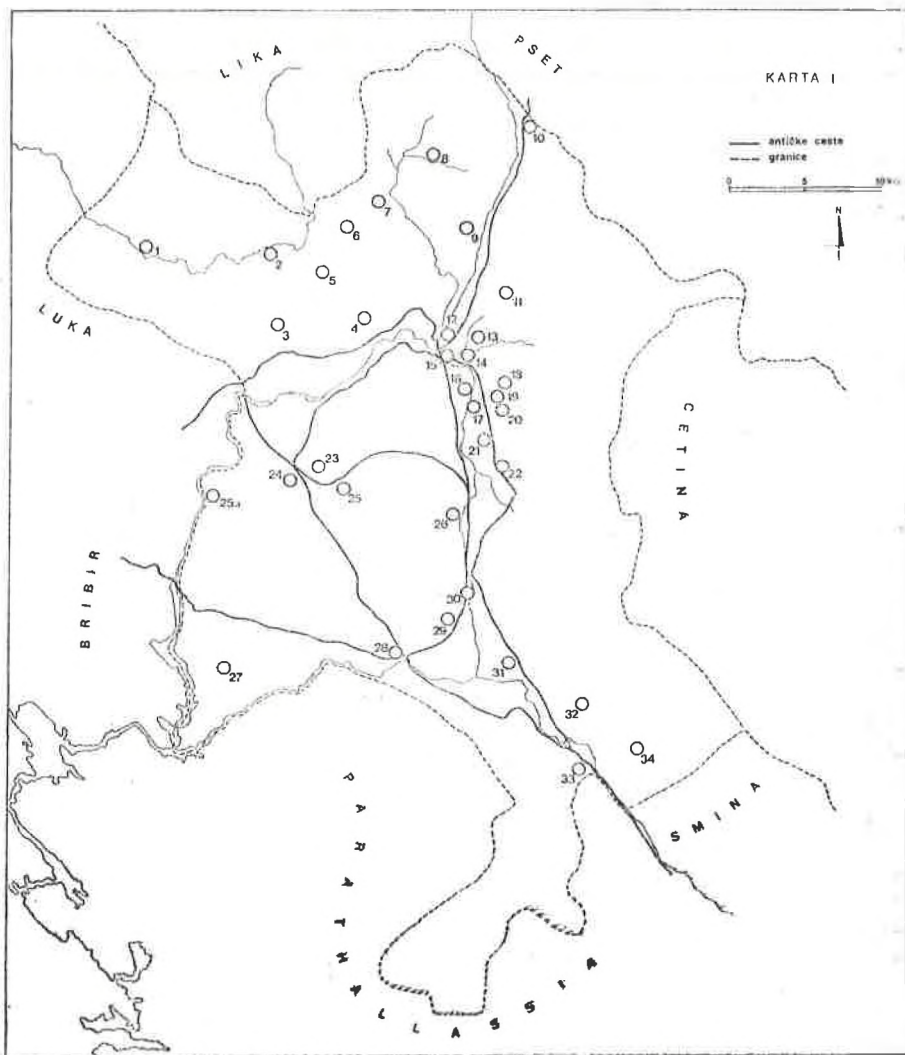
⁴ M. Brašnić, »Župe u Hrvatskoj državi za narodne dinastije«, *Rad JAZU*, 32, 1875, str. 42.

⁵ Vj. Klaić, *Atlas za povjesnicu hrvatsku*, Zagreb 1888, karta 2, Zagreb 1888.

⁶ Vj. Klaić, n. dj., sv. II, Zagreb 1881, str. 52.

⁷ G. Alačević, »La provincia romana Dalmazia nella metà del secolo X geograficamente considerata«, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, VI, 1883, str. 86.

⁸ S. Zlatović, »Topografske crbice o starohrvatskim županijama i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve, VI, Kninska županija, *Starohrvatska prosvjeta*, Knin, I, 1895, str. 148.

Granice i teritorij Kninske županije do 12. stoljeća s upisanim arheološkim lokalitetima:

1. Ervenik, 2. Mokro polje, 3. Radučić, 4. Očestovo, 5. Pađane, 6. Oton, 7. Bender, 8. Plavno, 9. Golubić, 10. Strmica, 11. Vrpolje, 12. Kninsko polje, 13. Kovačić, 14. Kapitul, 15. Knin, 16. Biskupija - Crkвина, 17. Biskupija - Sv. Trojica, Stupovi, Lopuška glavica, Bukorovića podvornica, 18. Pliskovo, 19. Maksimovića bašta, 20. Bračića podvornica, 21. Dolovi, 22. Orlić, 23. Sukenovci, 24. Mratovo, 25. Lukari, 25a. Bogočin, 26. Uzdolje, 27. Drinovci, 28. Drniš - Fenčevina, 29. Cecela, 30. Tepljuh, 31. Kadina glavica, 32. Gradac, 33. Kljaci, 34. Mirilović Polje.

niju, dosljedno kao i ostale, pa je za Klaića ova županija zapremala prostor »... naokolo grada Knina«.⁹ Kao i Klaić, tako je i Šišić samo općenito odredio i smjestio Kninsku županiju na historijskoj karti koja je kao prilog dodana *Priručniku izvora*.¹⁰ U komentaru koji je priložen toj karti Šišić je smjestio Kninsku županiju na položaj današnjega grada Knina. U knjizi *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* Šišić se je samo usput dotakao kninske županije, i smjestio je na položaj današnjega grada Knina.¹¹ U raspravi koju je posvetio ubicaciji kastruma Lab, Šišić je, ubicirajući taj kastrum na položaj današnjega Glavaša, uključio u teritorij Kninske županije i područje današnje Vrlike, te je tako na taj način definirao sjeverozapadnu granicu Kninske županije.¹² U drugom dijelu rasprave, posvećene historijsko-arheološkoj topografiji grada Knina, S. Gunjača se dotakao usput i veličine teritorija koji je zapremala Kninska županija, ali samo općenito, ukazavši da je taj teritorij odgovarao veličini predratnoga Kninskog kotara.¹³ U knjizi *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku* N. Klaić teritorij Kninske županije smješta oko istoimene tvrđave.¹⁴

Takav historiografski pregled ukazuje na dvije činjenice: prvo, da se u određivanju teritorija Kninske županije kao glavno metodološko pomagalo uzimala nekadašnja crkvena podjela Kninske biskupije, i na važnost konfiguracije tla. Međutim za cjelovitije rješavanje ovoga problema korisno je ukazati prije svega na cijeli niz drugih kriterija koje treba uzimati u obzir kod određivanja granica i teritorija ne samo kninske nego i ostalih administrativno-teritorijalnih jedinica, to više što su pisani izvori o tome škrti. To su, osim već navedenih pisanih izvora, nekadašnja antička administrativna podjela, podaci o internim potrebama stanovnika dotične regije (prije svega mislimo na korištenje pašnjaka), najstarija organizacija turske uprave i nekadašnja mletačka administrativna podjela.

Pisani izvori o razgraničenju odnose se većinom na 15. stoljeće, dok podatke o ranijim razgraničenjima u pisanoj građi koja je nama bila pristupačna nismo našli. Pa i ti podaci nisu cjeloviti, jer se ne odnose na cijeli prostor koji je zapremala županija, nego samo na onaj dio koji je graničio s teritorijem Primorske županije, a sačuvani su prije

⁹ Vj. Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, knj. I, Zagreb 1899, str. 33.

¹⁰ F. Šišić, *Priručnik izvora za hrvatsku povijest*, I/1, Zagreb 1914, str. 652.

¹¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, str. 673.

¹² F. Šišić, »O srednjovječnom hrvatskom gradu Labu«, *Bulićev zbornik*, Zagreb 1925, str. 582—3, 585.

¹³ S. Gunjača. »Tiniensia archeologica — historica — topografica II«, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 7, 1960, str. 157.

¹⁴ N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, Škol-ska knjiga, 1971, str. 206.

zahvaljujući činjenici što je taj granični dio bio interesantan ne samo Nelipićima, nego i šibenskoj i trogirskoj komuni koje šire svoj teritorij na račun Primorske županije. Za naša istraživanja posebno je važan ugovor između Ivana II. Nelipića i šibenske komune iz 1434. godine,¹⁵ gdje se kao granična međa spominje, osim rijeke Krke i Poljščice, cijeli niz mikrotoponima, koje je detaljno razriješio S. Gunjača a koji se nalaze na današnjoj Moseć planini (odnosno Petrovoj gori),¹⁶ kako se ta planina zvala u vrijeme kada je ugovor potpisan. Razrješenjem graničnih toponima S. Gunjača je odredio južnu i jugoistočnu granicu Kninske županije, odnosno sjevernu i istočnu granicu šibenske komune, a to je ustvari sjeverna i istočna granica Primorske županije. Kako se u navedenoj ispravi govori o raspoznavanju starijih granica, S. Gunjača je pravilno zaključio da su te granice bile još u XIV. stoljeću, a da je Petrova gora (današnji Moseć) bila prirodna granica Kninske županije.¹⁷ Ta granična međa ujedno je zabilježena kao južna i jugoistočna granica »Kninskoga teritorija« na karti mletačkih posjeda poslije 1718. godine,¹⁸ a to je danas granica između drniške i šibenske komune. Kako je granica dalje tekla prema istoku, na osnovi pisane građe ne možemo utvrditi jer nema sačuvanih podataka. Zato i pretpostavljamo da su u određivanju međa sa nekadašnjom Sminskom župom i Cetinskom županijom odlučivale prije svega interne potrebe stanovnika, odnosno korištenje planinskih pašnjaka. Zato bismo mogli kao moguću graničnu među prema spomenutim županijama prihvatiti mletačku granicu iz 1718. godine. U tom slučaju granica bi presijecala Moseć kod današnjega sela Vinovo Gornje, dijelom išla rijekom Poljščicom, odnosno kasnije Čikolom, do današnjega sela Kljaci; dalje bi išla između sela Čavoglavci prema selu Mirilović Polje i prema Svilajskom lancu. To je bila granica sa Sminskom župom, odnosno »Trogirskim teritorijem«, zabilježena na spomenutoj karti. Kako je dalje išla granična linija, mi također nemamo pisanih podataka. Stoga pretpostavljamo da je granica moguće išla planinskim lancem Svilaje (Ogorje, Veliki i Mali Kozjak, Svilaja), naznačena na spomenutoj karti iz 1718. godine kao mletačka granica između kninskoga i sinjskoga kotara. Pretpostavljamo da je to bila i stara granica između Kninske i Cetinske županije, koju je prihvatio i S. Gunjača kao zapadnu granicu Cetinske županije.¹⁹ Ujedno napominjemo da je u tursko-mletačkim razgraničenjima iz 1689. godine ucrtana ta granica kao međa između mle-

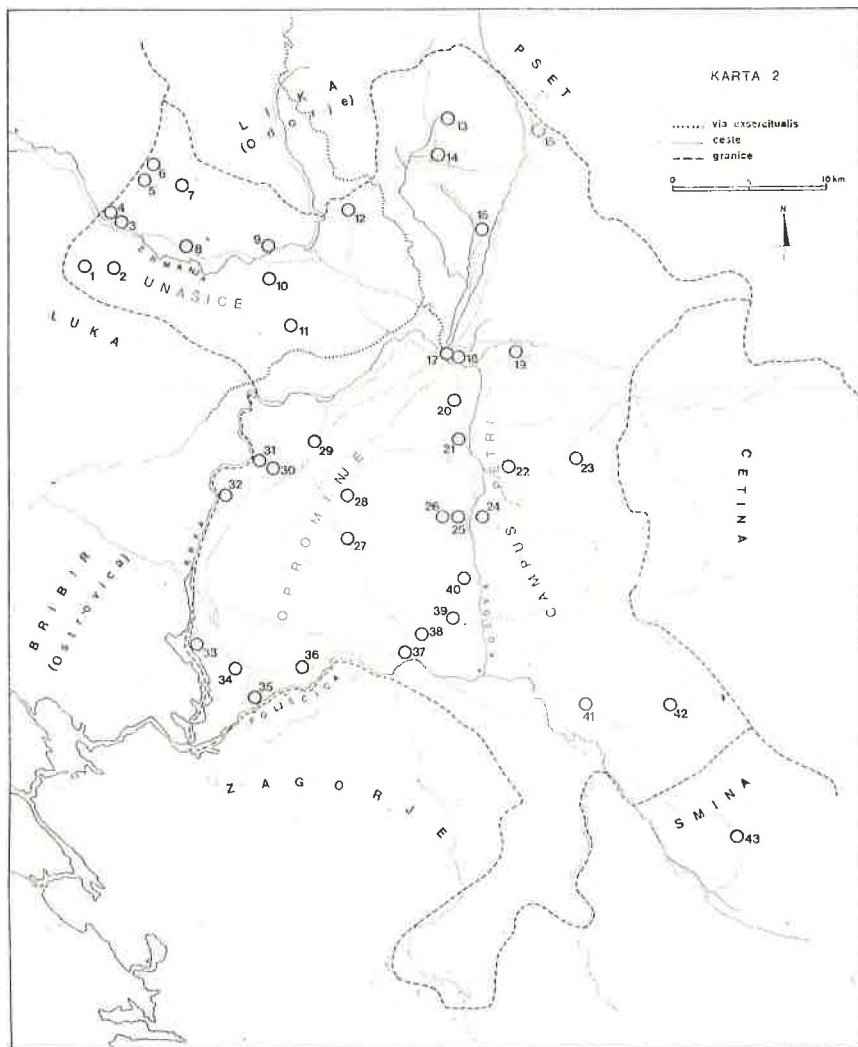
¹⁵ S. Ljubčić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, MSHM, sv. IX, Zagreb 1890, str. 67—68.

¹⁶ S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, IV, Zagreb, Skolska knjiga, 1978, str. 167, karta V.

¹⁷ S. Gunjača, *Ispravci i dopune...*, knj. IV, str. 167.

¹⁸ Vidi: Karta mletačkih posjeda na istočnoj jadranskoj obali oko 1718. godine, Državni arhiv Zadar, Fond geografskih i katastarskih mapa, karta br. 6.

¹⁹ S. Gunjača, *Topografska pitanja na teritoriju cetinske županije s eskursima o ubikaciji Setovija i Tiluriuma*, Izdanje »Bihaća«, Hrvatskoga društva za istraživanje domaće povijesti, Split 1937, str. 10.

Granice i teritorij Kninske županije od 12. do 15. stoljeća s upisanim naseljima koja se spominju u povijesnim vrelima i distriktima:

1. Prklji, 2. Mirčići, 3. Ervenik, 4. Brđari, 5. Besulja, 6. Košćice, 7. Kućević, 8. Knivonos, 9. Keglaj, 10. Poričane, 11. Radučić, 12. Kobilica, 13. Tukleć, 14. Plavno, 15. Strmica, 16. Butina vas, 17. Knin, 18. Lab, 19. Topolje, 20. Vrbnik, 21. Ramljane, 22. Orlić, 23. Turčić, 24. Kosovo, 25. Uzdolje, 26. Opromilje, 27. Razvođe, 28. Lukari, 29. Ljubotić, 30. Lalčići, 31. Nevčen, 32. Bogočin, 33. Kamučac, 34. Drinovci, 35. Ključice, 36. Kulišići, 37. Drniš, 38. Badanj, 39. Siverić, 40. Petrovac, 41. Petrovo polje, 42. Gradac, 43. Brečevo.

tačkoga i turskoga posjeda. Kako je granica tekla dalje prema sjeveroistoku i sjeveru, u pisanim izvorima mi također nemamo podataka. Zato u određivanju granične međe koristit ćemo podatke iz već prije spomenute karte. To bi onda značilo da je granicom obuhvaćena cijela današnja Polačka visoravan, koja dijeli izvore rijeke Krke od izvora rijeke Cetine, što na neki način ukazuje da je to i prirodna međa.²⁰ Ova bi granica išla grebenom planinskoga lanca Dinare koji i danas razdvaja Bosnu od Dalmacije, obuhvaćajući cijelu današnju visoravan Plavno. Podaci o korištenju prekograničarskih pašnjaka stanovnika Kosova i Petrova polja na Planini Dinari potvrđuju da bi to bila moguća linija starih granica.²¹ U tursko-mletačkim razgraničenjima poslije Požarevačkoga mira 1718. godine tim pravcem išla je granica između Mletačke Republike i Turske. Prema tome to bi mogla biti sjeverozapadna granica dijela Cetinske županije, odnosno Vrličke župe južnoga dijela Psetske županije, odnosno kasnije Odorjskoga distrikta.²² Dalje je granica također bila sporna. Moguće je pretpostaviti da je granična linija određena gornjim tokom rijeke Zrmanje. U tom slučaju Kninska županija tu bi graničila s dijelom Ličke županije, kasnije Odorjskoga distrikta.²³ Tom linijom približno je označena i granica kninskoga kotara iz 1718. godine. Dalje je granica bila sporna, prije svega zato što rijeka Zrmanja nije, što bi u nekom slučaju bilo logično očekivati, prirodna granica. Granično područje zapadnoga dijela Kninske županije bilo bi u tom slučaju određeno naseljima distrikta Unašice, Ervenik, Košćice, Vesulje, Brdari, koja se nalazi s desne strane donjeg toka rijeke Zrmanje, i naseljima Bruška, Dobropoljci, Rodaljice i Brgud,²⁴ koja se nalazi u kraškoj zaravni između Zrmanje i Krke. Na spomenutoj karti »Kninskoga teritorija« iz 1718. godine ovo područje nije bilo uključeno u spomenuti teritorij, jer je granica išla linijom Prives, Mokro Polje, Radučić, rijeka Krka, ali je dijelom bilo uključeno u Kninski distrikt iz 1854. godine

²⁰ Vidi: M. Friganović, »Polja Gornje Krke«, *Radovi Geografskoga instituta Sveučilišta u Zagrebu*, br. 3, 1961, str. 246.

²¹ Vidi: M. Friganović, »Polja Gornje Krke«, str. 246, bilj. 269.

²² O teritoriju Odorjskoga distrikta ili provincije vidi: B. Gušić, »Naseljenje Like do Turaka«, *Zbornik Lika u prošlosti i sadašnjosti*, Histozijski arhiv u Karlovcu, sv. 5, Karlovac 1973, str. 52 i d. Pretpostavlja se da je distrikt osnovan za vrijeme kralja Ludovika (vidi: N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenoj srednjem vijeku*, Zagreb, Školska knjiga 1976, str. 374). najvjerojatnije da štiti tzv. Lička vrata, kojima se iz unutrašnjosti dolazilo prema primorju.

²³ Prema podacima 15. stoljeća, spomenuti distrikt zauzimao je izvorište i gornji tok rijeke Zrmanje, čitavo Plavno i Strmicu sa Grahovom na istoku. Napominjem da je tako tekla približno i granica kninskoga teritorija iz 1718. godine. Mišljenja smo da je područje visoravni Plavna i izvor rijeke Zrmanje oduzeto teritoriju kninske županije, to više što to područje gravitira gradu Kninu.

²⁴ F. Smiljanić, *Kninska županija (kneštvo) u svjetlu izvorne građe od 10. do 15. stoljeća* (magistarski rad u rukopisu), Zadar 1983, str. 101, 116—119.

a dijelom u Kistanjski distrikt iz iste godine.²⁵ U tom slučaju granica je mogla ići granicom Kninskoga distrikta iz 1854. godine, dakle obuhvaćajući planinu Kom., linijom granice Like i Dalmacije, koja je i na karti iz 1718. godine označena kao granica mletačkoga i austrijskoga posjeda. U tom slučaju to bi bila sjeverna, odnosno sjeverozapadna granica Kninske županije, južna granica Ličke, odnosno dijela Krbavske županije. Rijeka Krka u tom dijelu toka bi, po svemu sudeći, bila samo prirodni prijelaz stočara kraške zaravni između rijeke Krke i Zrmanje prema prigorju Velebita, gdje se još i danas nalaze planinski pašnjaci. Dalje je granica možda tekla granicom između Kninskoga i Kistanjskog distrikta iz 1854. godine, s tim da je u područje Kninske županije ulazio Ervenik, odnosno područje današnjega Gornjega i Donjega Ervenika, obuhvaćajući još i sela: Brušku, Dobropoljci, Rodaljice i Brgud, dakle naselja distrikta Unasice. To bi bila zapadna granica Kninske županije, odnosno istočna granica županije Luke. Granica prema Bribirskoj županiji, odnosno Ostrovičkom kneštvu, bila je, po svemu sudeći, određena naseljima Bilišane, Kistanje i Nunići, koja se spominje kao sela Ostrovačkoga Kneštva u testamentu Jakova Šubića iz 1498. godine.²⁶ Možda je granica završavala kod sela Puljana na rijeci Krki. Vjerojatno je dalje granica tekla rijekom Krkom, koja je kao prirodna granica dijelila istočni dio Bribirske županije od zapadnoga dijela Kninske županije.

Granice kojima smo tako definirali teritorij Kninske županije, ujedno bi bile i prirodne granice cijeloga prostora, pa stoga možemo pretpostaviti da su te granice definirane već prilikom osnivanja županije. Na osnovi povijesnih istraživanja, ukazano je da je ovaj prostor obuhvaćen područjem koje je zapremalo teritorij municipiuma Magnum,²⁷ odnosno da je u kasnoj antici to područje možda bilo pod ingerencijom biskupije Ludrum.²⁸ Navedene su činjenice važne jer nam ukazuju da su to možda bili i odlučujući kriteriji prilikom osnivanja županije i definiranja njezina teritorija i granica, to više što znamo prema podacima iz *Ljetopisa popa Dukljanina* da su se tim kriterijima vodili i dukljanski vladari prilikom osnivanja dukljanskih županija.²⁹ Tako definiran teritorij zauzimao bi prostor današnjih općina: Knin, Driš i Promina s tridesetak katastarskih općina,³⁰ što ukupno predstavlja oko 500 km² ukupne površine. Ove podatke naveli smo iz više razloga, a prije svega da ukazemo

²⁵ Vidi: Državni arhiv Zadar. Fond geografskih i katastarskih mapa, karta br. 322. Kistanjskom distriktu pripadala su sela: Dobropoljci, Nunići, Modriño Selo, Parčići, Biođino Selo, Ervenik Gornji i Donji, Prklji.

²⁶ I. Bojanić, »Jakov Bribirski od plemena Šubić«, *Vjesnik Zemaljskoga arhiva*, sv. I, 1899, str. 88.

²⁷ Na tu činjenicu upozorio me je dr. Slobodan Čače, na čemu mu najljepše zahvaljujem.

²⁸ Vidi: Vj. Klaić, »Episcopus Ludrensis«, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, N. S., sv. XII, 1912, str. 315.

²⁹ *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1950, str. 53.

³⁰ M. Friganović, »Polja Gornje Krke...«, str. 69.

da je Kninska županija, kao i ostale koje spominje Konstantin Porfirogenet, doista nova administrativno-teritorijalna jedinica, i da nije prerasla iz nekadašnje župe, već su kod osnivanja takve jedinice odlučivali drugi kriteriji.

Međutim kada se govori o teritoriju i granicama koje je zauzimala Kninska županija, moramo imati u vidu dvije važne činjenice: prvo, da li u vrijeme kada Nelipići pretvaraju Kninsku županiju u nasljedni obiteljski feud dolazi do kakvih teritorijalnih promjena, i drugo, dolazi li za kralja Ludovika do kakvih teritorijalnih promjena. Prema pisanoj građi koja je nama bila pristupačna možemo tvrditi da do teritorijalnih promjena dolazi. Prije svega Nelipići moraju nakon ugovora s kraljem Ludovikom vratiti utvrde Počitelj, Srb i Unac s njihovim županijama i pripadnostima »... koje su i koja nekoć zauzeli spomenuti tirani...«,³¹ što znači da je Nelipić uzurpirao dijelove teritorija nekadašnje Ličke i Psetske županije ili se neprestanim sukobima oko južne i jugoistočne granice sa šibenskom komunom tijekom 14. i 15. stoljeća, koje vode Nelipićevi rođaci, širio teritorij Kninske županije.³² Ti podaci pokazuju da se teritorij županije već u doba Nelipića širi u pravcu sjever — jug. To širenje ne bez razloga poklapa se sa širenjem glavnih trgovačkih putova kojima se iz unutrašnjosti dolazilo na primorje ili obrnuto.³³ Druge

³¹ Vidi: T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavonicae*, sv. XII, Zagreb 1912, str. 249—252.

³² Vjerojatno su teritoriju Kninske županije neko vrijeme pripadala sela: Nevest, Partimić, Žitnić, Serdamić, Panjane, Kopno i Unešić (vidi: S. Gurnjača, »Tiniensia... II«, str. 50). Sukobi oko područja koje su zapremala navedena sela traju i kada je grad Šibenik pao pod vlast Mlečana 1402. godine, a spomenuto područje Ivan II. Nelipić i dalje naziva kraljevskim a ne mletačkim područjem (vidi: G. Novak, »Šibenik — Venecija 1409—1412, Šibenik, Spomen zbornik o 900. obljetnici, Šibenik, Muzej grada Šibenika, 1976, str. 141). Tek će sporazumom u Sinju 1434. godine biti odvedena definitivna granica između šibenskog teritorija i posjeda Ivana II. Nelipića, tj. teritorija Kninske županije.

³³ Za rekonstrukciju trgovačkih putova koji su prolazili preko teritorija Kninske županije kao metodičko pomagalo poslužiti će nam raspored naselja, kako onih zabilježenih u izvorima, tako onih čije postojanje indiciraju arheološki podaci. Glavno središte i sjecište trgovačkih putova bili su gradovi Knin i Drniš. Cijeli sustav počivao je na ovim mjestima prije svega zbog njihova povoljna položaja. Navest ćemo samo neke najvažnije. To je prije svega pravac tzv. vojničke ceste (*via exercituali*). Pretpostavljamo da je ta cesta išla pravcem stare antičke Dolabeline ceste »Ad inum montem Ditium Ulcirum« (vidi: I. Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela knj. XLVII, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 2, Sarajevo 1974, str. 210—211, karta br. III), dakle preko Strmice i Knina, uz današnje Kosovo polje, uz prigorje Svilaje do Municipia Magnum (Balina Glavica) prema Splitu. Jedan odvojak ove ceste išao je od Knina prema Zadru. Kako je L. Hadrovics, »Mađarski elementi u srednjovjekovnom latinitetu Hrvatske«, *Starine JAZU*, sv. 54, 1969, str. 15, ukazao da se ova cesta u izvorima često naziva i *via magna*, nije li to onda pravac one ceste koja se u zadarskim dokumentima naziva ... *via magna cesta vocata tendens per Lucam*, (O pravcu

razloge treba tražiti u procesima unutrašnje kolonizacije u kojima odlučnu ulogu imaju Vlasi.³⁴ Tek će za kralja Ludovika biti obustavljen proces teritorijalnoga širenja.

Kada je kralj Ludovik 1346. godine nanovo uspostavio kraljevsku vlast nad Kninom, on je, u skladu s tadašnjom politikom, ne samo uspostavio kraljevska prava nad Kninskom županijom, nego je omogućio kninskom plemiću formiranje vlastitoga plemićkog stola, kojega je sjedište bilo u Kninu. Za naša daljnja razmatranja zanimljiva je činjenica što se među sucima toga stola navodi kao član jedan plemić iz Vrlike, premda znamo da Vrlika nije do tada pripadala teritoriju Kninske županije, iako se od 12. stoljeća navodi kao arhidakonat Kninske biskupije.³⁵ Zašto onda vrlički plemić djeluje u kninskom sudbenom stolu? Da li je u tom slučaju bila presudna crkvena administrativna podjela ili nešto drugo? U slučaju da je bila presudna crkvena podjela, trebalo bi očekivati da se kao član toga suda navodi i plemić iz Pseta, međutim u pisanoj građi mi nismo našli podataka za ovu tvrdnju! Stoga pretpostavljamo da je Ludovik izuzeo plemiće Župe vrličke ispod sudske ingerencije Nelipića, kojima kao naknadu za Knin poklanjaju teritorij

te ceste vidi: N. Jakšić, »Topografija pravca via magna cesta vocata tendens per Lucam, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, sv. 14, 1985, str. 325—326.) U tom slučaju mogli bismo pretpostaviti da je zapravo ova cesta završavala u Zadru a ne u Splitu, a spomenuta *via magna* bila bi zapravo tzv. vojnička cesta. Jedan odvojak ove ceste išao je od sela Uzdolja uz planinu Prominu do Drniša. To je ujedno bio i glavni trgovački put iz pravca Splita u Kninsku županiju. Drugi poznati put išao je iz pravca Šibenika. Trasa toga puta išla bi uz današnju rijeku Čikolu (odnosno Poljšćicu) vjerojatno do mosta Boćac, današnji Mrđanov most (S. Gunjača. *Ispravci i dopune...*, IV, str. 170), dalje na Drniš i uz planinu Prominu uz desnu stranu Kosova polja prema Kninu. Drugim putem se dolazilo iz Šibenika u područje županija preko mosta Ključica, pa zatim na današnje Drinovce, na Širitovce, preko Oklaja i Lukara do Knina. Iz pravca Trogira dolazilo se u kninski teritorij preko današnjega Moseća (Petrova gora) uz selo Vinovo, na današnje Umljanoviće. Sačuvani toponim Gabela kod Umljanovića ukazuje da bi se ovdje naplaćivala mitnica. Važni su nam prijelazi kod Roškoga slapa i sela Puljana kojima se iz pravca Luke, odnosno Brilbitra, dolazilo na područje županije prema Drnišu i Kninu. Navedeni pravci počivali su na nekadašnjem antičkom cestovnom sustavu. Čitav sustav trgovačkih putova ukazuje na prometnu važnost prostora koji je zapremala Kninska županija. Naravno da svi ti putovi nisu imali istu važnost, nego su njihovo značenje i funkcija zavisili ne samo od kolonizacije prostora Kninske županije, nego i jačanja trgovine dalmatinskih gradova s unutrašnjošću. Zasiurno možemo tvrditi da je cijeli taj sustav potpuno uspostavljen u 14. stoljeću, kada su Nelipići pretvorili županiju u svoj feud.

³⁴ Zanimljiv je u vezi s time tekst sporazuma iz 1402. godine koji je potpisan između Hrvoja Vukčića Hrvatinića i Ivana II. Nelipića sa Šibenikom i Troginom da Vlasi »bilo kojega stanja« (bosanskoga kralja ili Ivanovi) neće silaziti na ispašu u šibenski ili trogirski kotar uz kaznu od 200 zlatnih dukata, 100 gospodaru Vlaha, a 100 primorskim općinama (vidi: Ljubić, *Listine...*, IV, str. 463).

³⁵ Vidi: T. Smičiklas, *Codex...*, sv. II, str. 164—165.

Cetinske županije, omogućivši im tako da samostalno ostvaruju svoja prava. U tom slučaju Vrlika bi od druge polovine 14. stoljeća pripadala pod sudsku ingerenciju kninskoga stola, drugim riječima, teritoriju Kninske županije. Krajem 15. stoljeća teritoriju Kninske županije dodani su: distrikt Gacka,³⁶ početkom 16. stoljeća distrikt Luka³⁷ i dio Ličke županije.³⁸ Pripojenje navedenih dijelova kninskome teritoriju treba gledati u okviru političkih prilika nastalih nakon krbavske bitke, kada se uslijed stalne turske opasnosti nastoji učvrstiti granični koridor prema turskoj granici, u okviru kojega je Knin, zajedno s Bihaćem i cijelim nizom kastruma, napose onih na području županije Luke, dobio istaknutu obrambenu funkciju.

Drugo je pitanje, u kojoj mjeri teritorij Kninske županije odgovara teritoriju Kninske biskupije, kada znamo da su mnogi historičari kao metodološko pomagalo pri određivanju teritorija i granica uzimali nekadašnju crkvenu podjelu.³⁹ Prve podatke o veličini Kninske biskupije imamo u 12. stoljeću, kada je i biskupija osnovana. Kninski biskup imao je tada pod svojom ingerencijom četiri arhiđakonata: Knin, Polje, Pset i Vrliku. Premda su ti podaci relevantni, ipak nisu dostatni da bi se točno odredio teritorij Kninske biskupije. Za arhiđakonat Polje (*Campus*) možemo pretpostaviti da je zapremao prostor nekadašnjega Petrova polja, odnosno današnjega Kosova i Petrova polja. Da li se je pod ingerencijom toga arhiđakonata nalazio i prostor između planine Promine i rijeke Krke, kasnije obuhvaćeno distriktom Oprominje, ostaje otvoreno pitanje. Za arhiđakonat Knin ne možemo dati točne podatke. Možemo samo pretpostaviti da je možda odgovarao teritoriju kasnijega distrikta grada Knina, dakle području današnjega Kosova polja, obuhvaćajući prostranu Polačsku i Plavsku visoravan. Ipak je malo neobično da se pod ingerencijom kninskoga biskupa nalazi područje Vrličke i Psetske županije. Da li je u toj novoj crkvenoj podjeli iz 12. stoljeća bila presudna ranija crkvena podjela (mislimo prije svega na teritorij nekadašnje biskupije Ludrum)? Zašto u novoj crkvenoj podjeli Pset nije pripao Krbavi, a Vrlika splitskoj nadbiskupiji kao i Cetinska županija? Da li bi u tom slučaju Pset i Vrlika pripali području pod ingerencijom bisku-

³⁶ Vidi: J. Stipišić, — M. Šamšalović, »Isprave iz arhiva Jugoslavenske akademije«, *Zbornik Instituta JAZU*, sv. 2, 1959, str. 636, br. 3050.

³⁷ I. Bojničić, »Kraljevske darovnice odnoseće na Hrvatsku«, *Vjesnik Zemaljskog arhiva*, sv. VII, 1905, str. 198.

³⁸ Vj. Klaić, »Pad Obrovca, Udbine i Jajca. Prilog za hrvatsku povijest god. 1527—1528«, *Vjesnik Zemaljskog arhiva*, sv. VII, 1905, str. 53.

³⁹ To načelo primijenio je S. Gunjača prilikom utvrđivanja granica Vrličke i Cetinske županije (vidi: S. Gunjača, »Topografska pitanja...«, str. 13—14), ali moramo istaknuti da to ne mora biti pravilo te kao primjer navodimo Ninsku i Lučku županiju koje su prema odredbama crkvenoga sabora iz 12. stoljeća pripadale pod jurisdikciju ninskoga biskupa (vidi: T. Smičiklas, *Codex...*, sv. II, str. 164).

pije Ludrum, ostaje otvoreno pitanje. No da je teritorij kninske biskupije zapremao velik i bogat prostor indirektno nam potvrđuju podaci o podavanjima koja kninski biskup u 14. stoljeću daje papskoj kuriji, a koja godišnje iznose 150 forinti, koliko i podavanja Sibenske biskupije a odmah iza Splitske koja daje 200 forinti.⁴⁰

Posebno je pitanje administrativnoga uređenja teritorija Kninske županije. U izvorima nismo našli podataka o ranijoj administrativnoj podjeli, stoga i ne možemo tvrditi da je teritorij županije bio podijeljen na desetine i satnije, kao što je to u slučaju mađarskih županija.⁴¹ Međutim prema podacima iz 14. i 15. stoljeća znamo da je teritorij županije bio podijeljen na distrikte. U izvornoj građi spominju se na području Kninske županije tri distrikta: Campus Petri, Oprominje i Unačice. Pretpostavljamo da je grad Knin predstavljao poseban distrikt, premda o tome nemamo nikakvih izvornih podataka. Navedeni distrikti, prema topografskom rasporedu naselja koja se spominju unutar distrikta, obuhvaćali bi sljedeće dijelove Kninske županije: distrikt Campus Petri obuhvaćao je područje današnjega Kosova Polja i Petrova polja, odnosno nekadašnjega jedinstvenoga poljskog prostora koje se zvalo Petrovo polje;⁴² široki prostor vapnenačke zaravni između rijeke Krke i Poljščice, uključujući i planinu Prominu, zapremao je prostor distrikta Oprominje;⁴³ prema nekim naseljima koja se u okviru njega spominju (Ervenik, Kočević, Vesulje, Erdari, Dobropoljci, Rodaljice, Brgud, Bruška,

⁴⁰ Vidi: T. Smičiklas, *Codex...*, sv. VIII, str. 442—443.

⁴¹ L. Margetić, »Neki aspekti razvoja organa suđenja u primorskim krajevima u XII i XIII stoljeću«, *Historijski zbornik*, sv. 29—30, 1976—77, str. 94. bilj. 34.

⁴² Spomenuti distrikt spominje se tokom 15. stoljeća (vidi: S. G unjača, *Ispravci i dopune...*, IV, str. 138, 142, 146; F. Sišić, »Iz arhiva u Željeznom«, *Vjesnik Državnog arhiva u Zagrebu*, sv. VII, 1905, str. 174). Kao posjed obitelji Nelipića spominje se u ugovoru između kralja Ludovika i Ivana Nelipića 1345. godine toponimom Polje. (vidi: T. Smičiklas, *Codex...*, XI, str. 249—252.) To je ujedno bio i najvećnji dio Kninske županije. To možemo potvrditi i na osnovi današnjih istraživanja. Premda zaprema tek 8% današnjega kninskoga kotara, u njemu živi oko 30000 stanovnika ili 257 stanovnika na km², odnosno 50% stanovnika cijeloga kninskoga kraja (vidi: M. Friganović, »Polja Gornje Krke«, str. 67), nema sumnje da je takvo značenje prostor imao i u srednjem vijeku, premda moramo naglasiti da nam takvu situaciju ne potvrđuju arheološki niti pisani podaci (vidi: Karta br. II). Međutim da je to područje bilo demografski napučenije, potvrđuju nam podaci crkvenih vizitacija iz 1626. godine, gdje se u okolini Drniša spominje 20 sela, a 8—20 milja dalje od Drniša u Petrovom polju i Kosovu nalazi 40 sela. (M. Batinić, »Nekoliko priloga bosanskoj crkvenoj povijesti«, *Starine JAZU*, 17, Zagreb 1885, str. 140.) Premda je pojam sela u to vrijeme relativan, jer može označiti samo jednu kuću, ipak i ti podaci su dostatni za prikaz demografske situacije Poljskoga prostora, ne samo novoga vijeka.

⁴³ Prvi put se ovaj distrikt spominje u konačnom ugovoru između kralja Ludovika i Ivana N. Nelipića 1347. godine (vidi: T. Smičiklas, *Codex...*, sv. XI, str. 249—251). Ponekad se ovaj distrikt naziva jednostavno Promina (vidi: I. Lucius, »Note cronologiche e documenti raccolti da Giovanni Lucii traguriense«, *Bull. dalm.*, sv. VII, 1886, str. 42—43).

Radučić⁴⁴ distrikt Unačice zapremao je širok kraški prostor između rijeke Zrmanje i Krke sve do granice između Like i Dalmacije a prema jugu do granica današnjega sela Kistanje i Nunići. Zbog pomanjkanja izvorne građe ne možemo tvrditi pod koji je distrikt pripalo široko područje visoravni Plavno, zatim Polačka visoravan i predjeli uz rijeku Butišnicu do Strmice. Ako pretpostavimo da je grad Knin zajedno sa svojim teritorijem predstavljao poseban distrikt, onda možemo zaključiti da bi navedeni predjeli pripadali tom distriktu, pogotovo zato što oni i prirodno gravitiraju gradu Kninu.⁴⁵

Ta podjela teritorija Kninske županije na distrikte rezultat je prije svega potpune feudalizacije cijeloga kninskog teritorija, a ujedno pokazuje da je došlo do raspadanja nekada jedinstvenoga administrativnog prostora. Topografski raspored distrikta pokazuje da teritorij svakoga distrikta predstavlja jednu prirodnu cjelinu. U izvorima vidjeli smo da se navedeni distrikti pojavljuju kronološki neujednačeno, što je moguće tumačiti ne samo pomanjkanjem pisane građe nego i činjenicom da je osnivanje distrikta vršeno postepeno. U izvornoj građi često se miješa pojam distrikta i provincije. Tako se već u saborskim odlukama o načinu ubiranja crkvene desetine 1356. godine kaže da će se desetina ubirati po provincijama ili distriktima.⁴⁶ Prilikom nabranjanja posjeda Ivana II. Nelipića 1434. godine spominju se »... provincija Campo Petri«⁴⁷ a ne distrikt, kako se u većini izvora naziva. Ti primjeri samo pokazuju da se radi o različitim pojmovima koji identificiraju isti prostor, odnosno da distrikt ili provincija označuje prije svega određeni sudski okrug ili kotar koji se nalazi pod sudskom kompetencijom.⁴⁸ Stoga nije čudno da uz spomenute distrikte vezemo neke kninske plemićke obitelji; tako npr. distrikt Unačice uz obitelj Keglevića, Campus Petri uz obitelj Nelipića, distrikt Oprominje uz obitelj Martinuševića. Ovakvu teritorijalnu podjelu zadržat će djelomično i turska administracija, napose prilikom organizacija nahija.⁴⁹

⁴⁴ Vidi: Vj. Klaić, *Acta Keglevichiana annorum 1322—1527. Najstarije isprave porodice Keglevića do boja na Muhačkom polju*, MSHSM, sv. 42, Zagreb 1927, str. 12 i 19.

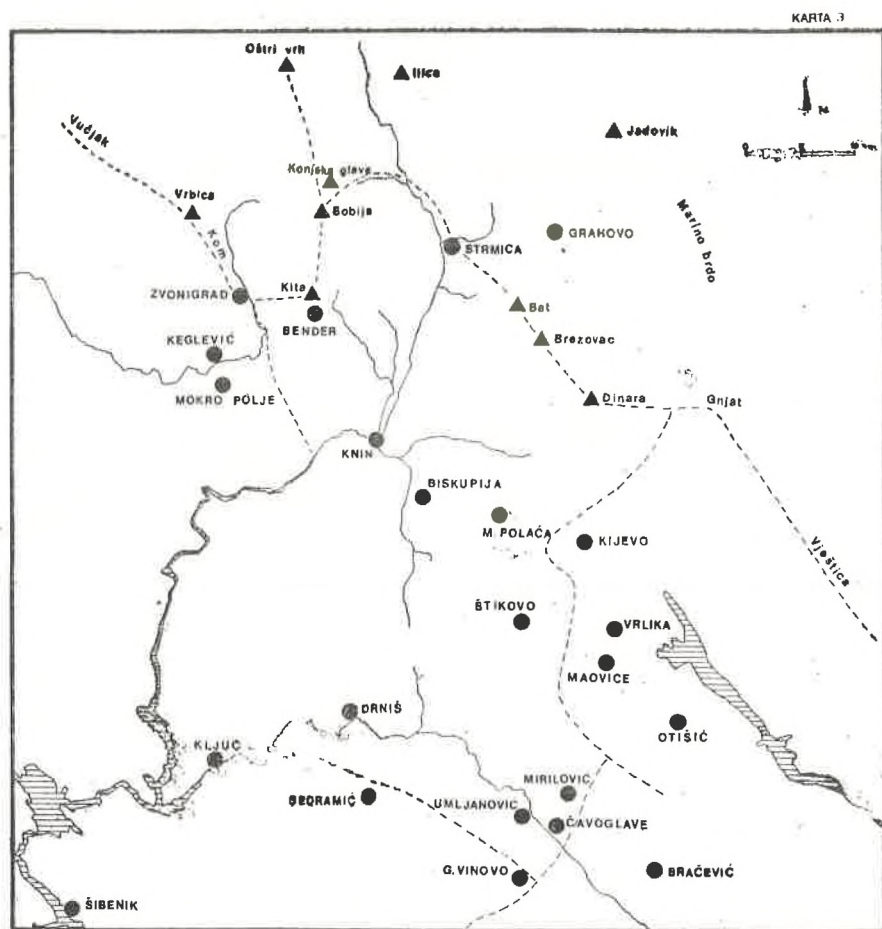
⁴⁵ Sačuvani naziv današnjeg Kninskog polja samo indirektno potvrđuje pripadnost toga polja srednjovjekovnom gradu Kninu.

⁴⁶ Vidi: T. Smičiklas, *Codex...*, sv. XII, str. 197.

⁴⁷ Vidi: F. Šišić, »Iz arhiva u Željeznom«, str. 173.

⁴⁸ O tome raspravlja P. Anđelić, *Studije o teritorijalnoj organizaciji Srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo, Svjetlost, 1982, str. 127—129. Zanimljive su opaske autora koji u organizaciji distrikta ili provincija vidi organizaciju kasnosrednjovjekovnih župa. Neki primjeri s područja srednjovjekovne Hrvatske potvrđivali bi tu Anđelićevu hipotezu (tipičan primjer bila bi župa Vrljika), premda u većini slučajeva to nije pravilo.

⁴⁹ U turskoj organizaciji nahija (vidi: H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, Svjetlost, 1982, str. 110) za ostatke župske uprave bosanske srednjovjekovne države to ne mora biti pravilo, nego se time može samo označavati predjel ili okrug. Tako se u okviru Kliškoga sandžaka spominje: nahija Nevčen koja bi obuhvaćala područje nekadašnjega distrikta Oprominje nahija

Granice i teritorij mletačkoga kninskoga posjeda iz 1718. godine, precrtane prema Karti mletačkih posjeda na istočnoj jadranskoj obali iz 1718. godine.

Petrovo polje, koja je obuhvaćala i dio distrikta Campus Petri, te nahija Kosovo u koju je bio uključen dio nekadašnjega distrikta Campus Petri. (Vidi: H. Šabanović, n. dj., str. 207—208.)

Franjo Smiljanić: THE TERRITORY AND THE BOUNDARIES OF TRIBAL STATE OF KNIN IN THE MIDDLE AGES

Summary

The author tries to establish the approximate territory and the boundaries of Knin tribal state in the Middle ages. For the complete solution of this problem we have to take into consideration a number of criteria because the written sources are quite meager. These criteria are: the old Greek territorial division, the information about the needs of the inhabitants of this certain region, the old Turkish and Venetian administrative division.

The author establishes that the natural boundaries and the Greek territorial division (territory municipium Magnum) were crucial factors for the establishment of Knin tribal state on the territory of today's township Drniš, Knin and Promina. The author stresses the point that the boundaries of the territory of Knin tribal state changed in the past. So during the Nelipić's reign the tribal state expanded north-south. The reasons for such expansion are not only to be found in the fact that these were the trading routes which led from the hinterlands to the Primorje (the coastal part) but the expansion was also the result of the colonization where Vlasi had an important role. During the reign of the kind Ludovik this territory might have encompassed Vrlika parish because Vrlika went under the legal rule of Knin Stol.

The author also discusses some points about Knin bishopry and concludes that it did not encompass the same territory as Knin tribal state. He stresses this because many authors (for example Klaić, Brašnić, Farlati, Bomman, Gunjača) talked about church boundaries as a main criterion for establishing the territory not only of Knin but also of other tribal states. Thus it is stressed that the church division was not the main criterion for the establishment of the boundaries especially for the bishopry of Llundrum. The author talks about the administrative organization of the territory of Knin tribal state. According to the written documents from the 14th and the 15th century the state was divided into districts although there is not mention of any other administrative organization before that. The author supports the argument that the tribal state was divided into four districts: Campus Petri, Oprominje, Unašice and the town discrit of Knin. Such administrative division also means the break with the past unified administrative area.